

3. “On the phenomenon of “Facebook-literature” discussed in the bookstore “E” (2016), Web-page “MediaSapiens”, available at: http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebookliteratura_v_ukraini_chomu_y_navischo/ (access September 30, 2016).
4. Tolokolnikova, K. “Facebook-literature” in Ukraine: why and why” (2016), Web-page “MediaSapiens”, available at: http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebookliteratura_v_ukraini_chomu_y_navischo/ (access September 30, 2016).

УДК 821.161.2-311.6 Гомін

ІСТОРИЧНА ОСНОВА РОМАНУ Л. ГОМОНА «ЛЮДИ»

Димовська А.К., аспірант

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна

annettka2002@yandex.ru

Стаття присвячена аналізу поетики роману маловідомого українського письменника першої половини ХХ століття Л. Гомона (О. Д. Королевича) “Люди” (про перші місяці Другої світової війни та участь в організації антифашистського руху у м. Ніжині викладачів та студентів Ніжинського педагогічного інституту). Історичну цінність твору становить той факт, що його автор – у ті роки викладач інституту – був безпосереднім учасником описаних подій. Художню цінність твору закладено в гуманістичному пафосі та аксіологічно-онтологічному підґрунті тексту.

Ключові слова: війна, патріотизм, самопожертва, партизанський рух, героїзм, гуманізм, китч, соцреалізм.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ОСНОВА РОМАНА Л. ГОМОНА «ЛЮДИ»

Дымовская А.К.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ул. Дворянская, 2, г. Одесса, Украина

Статья посвящена анализу поэтики романа малоизвестного украинского писателя первой половины ХХ века Л. Гомона (А. Д. Королевича) “Люди” (о первых месяцах Второй мировой войны и участии в организации антифашистского движения в г. Нежине преподавателей и студентов Нежинского педагогического института). Историческая ценность произведения обусловлена тем фактом, что его автор – в те годы преподаватель института – был непосредственным участником описанных событий. Художественная ценность произведения заложена в гуманистическом пафосе и аксиологично-онтологической основе текста.

Ключевые слова: война, патриотизм, самопожертвование, партизанское движение, героизм, гуманизм, китч, соцреализм.

HISTORICAL STEM OF NOVEL “PEOPLE” BY L. GOMIN

Dymovska A.K.

Odessa I. I. Mechnikov National University

2 Dvoryanska str., Odessa, Ukraine

“People” is one of the first Ukrainian novels about intelligentsia in the years of the Great Patriotic War, her contribution in common fight, spiritual search, loses and gains. This work, in stem of which were put real historical events, where Alexander Dmytrovich Korolevych (Les Gomin’s literature pseudonym) took direct part. At the same time, it’s the classical example of soviet prose about war, which simultaneously is a document of epoch and the mirror of writer’s artistic searches, hose tasks were holding of those time literature standards.

Currency of our research is stipulated by historical value of the text – the description from the eyewitness’s pen about first months of the Great Patriotic War and role of intelligent people in formation of anti-fascist movement of resistance in city Nizhyn. At the same time, the interest for researcher is poetics of the novel “People”, namely – peculiarities of interpretation of described historical events in social realistic artistic perspective.

Les Gomin is one of the first in Ukrainian literature who writes the novel not about inveterate fights, partisan's underground, burned villages, but about soviet intelligent people and their input in common antihitlerite movement (thus, in inspiration of idea, Les Gomin's novel "People" can be compared with O. Gonchar's novel "The man and a weapon"). In the center of writer's attention are teachers and students of Nizhyn Pedagogical institute, their self-sacrifice and devotion to the country, to the native educational institution, to the nation. Heroic understanding of movement with the aim of patriotic upbringing, exalted attitude to the country and its leaders, faith in victory of goodness / party/ Stalin/ USSR, avoiding of any episodes which could cast aspersion on above-mentioned soviet values – these features of poetics of writer's last work absolutely respond to the kitsch war times.

Despite of mentioned historical trustworthiness and autobiography, "People" as a novel about war, is written in a standard of social realist kitsch. This text shows real historical events, but the characters have too much heroism, most of which could be considered as ideals of their time (exemplary directors, secretaries of parties, policemen, military men, doctors, teachers, students) and soviet reality of first months of war. Hyperbolized heroism promotes the increasing of humanistic values, strengthening of life affectedness of the text and author's faith in victory.

Key words: war, patriotism, self-sacrifice, partisans' movement, heroism, humanism, kitsch, social realism.

*Зима. Педінститут. І молодість рум'яна
Шумить у стінах цих, де Гоголь молодим
Проводив роки й дні, минулого тумани
Освітлював навек нам генієм своїм...*

В. Сосюра

“Роман “Люди” Л. Гомона написано просто, дохідливо, із великою любов'ю до людей” [1, с. 238], – таку характеристику цей твір отримав у 1971 році від І. Дузя – письменника, науковця, особисто знайомого з його автором. Помічено досвідченим критиком, що любов до людей визначає гуманістичний пафос останнього роману, котрий уперше побачив світ лише після смерті письменника, у 1964 році. “Люди” – один із перших українських романів про інтелігенцію в роки Другої світової війни, її внесок у загальну боротьбу, духовні пошуки, втрати та здобутки. Це твір, в основу якого покладено реальні історичні події, у яких Олександр Дмитрович Королевич (літературний псевдонім – Лесь Гомін) брав безпосередню участь. Разом із тим, це класичний зразок української прози про війну, який одночасно є документом епохи та дзеркалом художніх пошуків письменника, завдання якого полягало в дотриманні норм тогочасного літературного канону.

Актуальність нашого дослідження зумовлена історичною цінністю твору – описом, який належить перу очевидця, перших місяців Другої світової війни та ролі інтелігенції в організації антифашистського руху опору в м. Ніжин. Разом із тим, інтерес для науковця становить поетика роману “Люди”, а саме – особливості висвітлення окреслених історичних подій у канонічній художній площині середини ХХ століття.

Зауважимо, що культурний контекст початку 40–50-х років відіграв вирішальну роль в історії написання “лебединої пісні” Л. Гомона, вплинув безпосередньо на пафос роману, його змістову організацію. “Люди” було написано протягом 1945–1948 років, але редагуванням цього твору автор займався до кінця свого життя (1958 рік) [1, с. 236]. Тож, роман шліфувався в умовах появи на світ величезного масиву літератури про війну. І якщо в середині минулого століття критики розглядали цей пласт художньої творчості з позицій його громадсько-патріотичної й дидактичної складової, то сучасні літературознавці фіксують перетворення соціалістичного мистецтва післявоєнної доби на кітч, “де панують вдавана простота, оптимізм і монументальність” [2, с. 191], а тому вочевидь, пропонують розглядати твори згаданого періоду під принципово іншим кутом зору.

Відповідно, метою нашої статті є аналіз поетики роману Л. Гомона “Люди” та виявлення загальних закономірностей розвитку його художнього світу в контексті культурно-історичного дискурсу повоєнних років.

Власне кажучи, цей твір є цілком обґрунтованою реакцією українського письменника на події Другої світової війни. Його тематика відповідає канону, розробленому найвидатнішими митцями доби (О. Гончар, М. Рильський), схваленому особисто Сталіним і партією, а отже, “Люди” – соцреалістичний роман про війну. Втім, визначальну рису поетики цього твору становить його автобіографічність. Л. Гомін жодного разу не називає місце подій, але очевидно, що це – Ніжин, у якому письменник отримав звістку про війну. На це вказують топоніми (майдан Революції, гоголівський і шевченківський парки, пам’ятники “задумливо-журливого” Гоголю та “гнівному” Шевченкові [3, с. 11]). У центрі уваги О. Королевича – педінститут, що також не випадково з огляду на те, що письменник напередодні війни та в повоєнні роки працював у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя. Саме автобіографічність додає творові людяності, зворушливості, іноді – ностальгічного відтінку. Незважаючи на те, що часовий простір роману охоплює усього лише перші місяці війни, а безпосередній плин подій відтворено в теперішньому часі, з позиції очевидця, нарративна система твору створює враження цілісної історії, побудованої з ряду спогадів, осмислених з висоти прожитих років (як і було насправді).

Цікаво, що саме в Ніжині інтелігенція відіграла надзвичайно важливу роль у формуванні руху опору німецько-фашистським загарбникам. Відомо, що в місті діяли підпільні групи, організовані юристами, викладачами, акторами театру [4, с. 48].

Роман “Люди”, який письменник присвятив своїм дітям, складається з 57 розділів, на сторінках яких послідовно змальовано реалії 1941 року – найскладнішого періоду Другої світової війни, доби сумнівів та зламів, зумовлених неочікуваним ударом у спину від “дружньої” Німеччини. При цьому Л. Гомін одним із перших в українській літературі пише твір не про запеклі бої, партизанське підпілля, спалені села, а про інтелігенцію та її внесок у спільний антигітлерівський рух (так, за ідейною наснаженістю роман Л. Гомона “Люди” можна порівняти з романом О. Гончара “Людина і зброя”). У центрі уваги письменника викладачі й студенти Ніжинського педінституту, їх самопожертва та відданість державі, рідному навчальному закладові, своєму народові. Героїчне осмислення подій із метою виховання патріотизму, піднесеного ставлення до держави та її вождів, віра в перемогу добра / партії / Сталіна / СРСР, уникнення будь-яких епізодів, які могли б кинути тінь на вищезазначені радянські цінності, – ці риси поетики останнього твору письменника цілком відповідають кітчу воєнної доби. Загалом тематику роману “Люди” можна окреслити так:

- провінційне містечко в перші місяці війни;
- особистий внесок інтелігенції у боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками;
- доля навчальних закладів у роки війни;
- участь дітей у підпіллі;
- героїзм усього народу, нескореність та відчайдушність пересічних людей.

Назва роману відображає героїчний пафос та ідейну наснаженість твору: піднесено-урочисте “Люди” – найвища оцінка моральних якостей персонажів твору (до речі, концепт “людина” набуває особливого звучання саме в повоєнну добу, достатньо пригадати роман “Людина і зброя” (1960) О. Гончара, “Повість про справжню людину” (1946) Б. Полевого, його ж роман “Ми – радянські люди” (1948), оповідання “Доля людини” М. Шолохова (1956–1957) та ін.). Автор неодноразово, вустами декількох різних героїв висловлює ідею

твору: “Це наші люди. Такі вони є” [3, с. 31], пояснюючи цей відгук щирим захопленням та пошануванням величчя радянських людей: “Капітан Оксанічев відчув у серці приплив того самого почуття, яке його щоразу навідувало, коли він був свідком вияву скромного героїзму простих, чесних людей. І в нього нічого іншого не знайшлося на похвалу спокою і мужності Хорла, як тільки одне: “Люди! Справжні наші люди!” [3, с. 86].

Цікаво, що в тексті роману присутній інтертекстуальний перегук на рівні цитати з “Енеїди” І. Котляревського, пов’язаний саме із заголовком твору. Це рядки, прочитані доцентом Хорлом у книзі, яка разом з іншим майном інститутської бібліотеки мала бути евакуйована далеко на Схід:

Війна! За нею – смерть, увіччя,
Безбожність і безчоловіччя
Хвіст мантиї її несуть [3, с. 18].

Патетичному “люди” як узагальненню гуманістичного начала твору автор протиставляє презирливе “безчоловіччя” як уособлення антилюдської природи будь-яких збройних конфліктів та протистоянь, надто – такого глобального масштабу, як Друга світова війна. Отже, з перших сторінок твору письменник робить акцент на гуманізмові як невід’ємному складникові світогляду радянської людини.

В. Ван-Гог писав: “Що більше я думаю, то більше переконуюсь, що нема нічого художнішого за любов до людей” [5, с. 8]. Екстраполюючи це міркування у площину художньої літератури, Н. Осташко відзначає, що одним із базових змістових критеріїв художності творів є їх гуманістичний потенціал: “Усі ж – без винятку! – класики світової літератури є гуманістами. Вочевидь, людство свідомо, а то й підсвідомо – на рівні інстинкту самозбереження – відчуває духовну потребу у творах із потужним гуманістичним потенціалом. Таким чином обумовлюється аксіологічна значущість гуманістичного начала в літературі” [6, с. 4]. Радянський гуманізм Л. Гомона проявляється не лише в замилюванні автором власними ідеальними персонажами, але й у пафосному ставленні до інституту як культурного надбання усього народу. Ось чому перед працівниками навчального закладу стоїть завдання будь-якою ціною зберегти для нащадків майно інституту та інтелектуальне надбання усіх поколінь його науковців.

Зі спогадів очевидців відомо, що 22-го червня 1941 р., “відразу після оголошення війни, розпочалося розгортання шпиталю у корпусі інституту (...) Як тільки розпочалась війна, всі навчальні кабінети зі своїм обладнанням були переміщені в заздалегідь відведені приміщення у місті Ніжині” [7, с. 274]. Л. Гомін, описуючи процес евакуації інституту, відзначає особливе завзяття, із яким викладачі та студенти рятували матеріально-технічну базу інституту: “двотисячний колектив гув і метушився, як сполоханий рій бджіл” [3, с. 17].

Т. Гундорова вважає, що в повоєнній літературі посилюються “форми раціонального впливу та переконання”, а особлива роль відводиться “пропагандистським кліше та кітчевим образам-символам” [2, с. 192]. Як і раніше, головний персонаж твору – позитивний герой, але тепер це вже не революціонер (як, скажімо, у творах М. Хвильового), а безпосередній учасник радянської соціальної ієрархії, представник певної професії, активний громадський діяч. Його життєва мета – не лише самовіддана праця на користь утвердження комуністичних ідеалів, але й прагнення поділитися досвідом, передати набуті знання молодшому поколінню. Так у літературі 50-х років з’являється образ “учителя” – парторга, наставника, котрий, на думку А. Ярмолінського, віддзеркалює “батьківський образ Сталіна” [цит. за 2, с. 194]. У романі “Люди” такими “учителями” молодших поколінь, партійними провідниками стають директор інституту

Петро Петрович Житній та секретар обкому партії Андрій Антонович Веприк. Обидва ці персонажі уособлюють радянську владу на місцях: Житній – адміністративну, Веприк – мало не законодавчу (партійну). Кожен із них вважає святим обов'язком захищати рідну землю та усяке рухоме й нерухоме майно радянських людей. Щоб увиразнити їхню особливу роль в організації оборонних робіт, евакуації підприємств, інституту, населення, створення підпільних груп та партизанських загонів, автор наділяє їх спільними рисами характеру, а також – спільним минулим (у приватній бесіді вони згадують “незабутній час справді романтичного побратимства, коли вони в період громадянської війни, обидва дужі, веселі й безтурботні, ще тоді молоді комуністи, йшли пліч-о-пліч всю війну разом, не розлучаючись на день, не раз рятуючи життя один одному” [3, с. 91]).

Житній і Веприк, а разом із ними й аспірант Качан (шпигун Курт Клебер) та садівник Дмитро Адольфович Бунге, австрійський німець, належать до так званих плакатних образів (Т. Гундорова зараховує їх до візуального кітчю), які “мають однозначне і прозоре ідеологічне витлумачення та діють сенсорно, чуттєво, закодовуючи функцію масового мистецтва, яким стає соцреалізм” [2, с. 201]. Перші два – ідеальні, зразкові герої; два останні – вороги, яким властиві усі риси класичних лиходіїв. Різке протиставлення таких антиподів, яке дозволяє зробити чіткі висновки щодо їх сутності, – ще одна риса повоєнного радянського кітчю.

Особливість роману становить також зіставлення дорослого й дитячого світів, а відтак – і світоглядів та психологічної реакції на руйнування звичного устрою й побуту. Так, на перший погляд, дія зосереджується в колі персонажів – працівників інституту, партійних діячів, військових, міліціонерів та ін. (Хорло, Граб, Житній, Веприк, Тернина, Цаль), але поступово рушіями сюжету стають діти – Коля Морозко, Сашко Зеро, Кузька ЗІС-І, Ігор Світлячок, Нечай, Перебийніс, Серьога Тенькало, Бату-хан, які виявляють не меншу активність, сміливість та винахідливість, ніж оточуючі їх дорослі. Більше того – саме діти в романі Л. Гомона не лише запідозрюють у Качанові шпигуна, але й здобувають докази цього факту, хай і дорогою ціною (смерть Колі Морозка). З одного боку в цьому можна вбачати той самий мотив передачі досвіду від старшого покоління молодшому та радісне підхоплення молодими “прапора революції”, з іншого, коли звернутися до культурного контексту та часу написання роману, на думку спадає “Молода гвардія” О. Фадеева – культовий твір кінця 40-х років, який надовго закріпив у літературі традицію зображення підпільної боротьби молодшого покоління проти фашистів.

Безумовно, О. Королевич, викладач педагогічного інституту, не міг не читати “Молоду гвардію”. Інше питання – замисел відобразити у своєму романі дитячу підпільну організацію виник у нього до, чи після виходу епопеї О. Фадеева. Утім, це не має суттєвого значення. Так чи інакше Л. Гомону була відома творча доля російського колеги та його дітища. Письменник редагував роман “Люди” до кінця свого життя, а отже, мав можливість уникнути ідеологічних помилок – але він цього не зробив. Як і в першій редакції “Молодої гвардії”, на сторінках роману “Люди” бойовий “Союз розвідників”, організований Кузькою ЗІС-І, виникає як таємна, неконтрольована ніким із дорослих організація, члени якої прагнуть бути корисними загальній великій справі та ставлять собі неабияку мету – знайти та знешкодити німецького шпигуна. Лише наприкінці твору діти розкривають дорослим свій секрет, і то лише задля того, щоб упіймати шпигуна, оскільки стає очевидною їх безпорадність перед лицем старшого та досвідченішого супротивника. І хоча, починаючи з цього моменту, їх одразу “бере під крило” працівник КДБ капітан Муралов, це не порушує загальної лінії “Союзу розвідників” – вони усвідомлюють себе незалежними, хоча й причетними до спільної роботи. Дозволимо собі припустити, що таке

відображення подій стало причиною того, що за життя автора твір не було надруковано. Перше його видання датується 1964 роком.

Отже, “Люди” як роман про війну, цілковито вписаний у канон соцреалістичного кітчю. У цьому творі висвітлено реальні історичні події, однак надмірно героїзовано персонажів, більшість із яких можна вважати ідеалами свого часу (зразкові директори, секретарі партії, міліціонери, військові, лікарі, педагоги, студенти), а також радянську дійсність перших місяців війни. Гіперболізована героїзація сприяє вивищенню гуманістичних цінностей, укріпленню життєдайного пафосу твору та віри автора в перемогу. Прикметно, що гуманістичний пафос як ідейна домінанта художнього твору проявляється лише на пізньому етапі творчості Л. Гомона. Зауважимо, що саме це, незважаючи на концентрацію авторської уваги на відповідності художнього світу твору соцреалістичним догмам, зумовлює аксіологічно-онтологічну вартість роману: “Люди” – справді твір про людей, про їх прагнення удосконалення, щастя і перемоги над глобальним світовим злом, яке виступає в образі ворогів-окупантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дузь І. Гімн людині / І. Дузь // Гомін Лесь. Люди. – Одеса : Маяк, 1971. – С. 234–238.
2. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Тамара Гундорова. – К. : Факт, 2008. – 284 с.
3. Гомін Л. Люди / Лесь Гомін. – Одеса : Маяк, 1971. – 238 с.
4. Самойленко Г. Ніжин – європейське місто / Сіверський інститут регіональних досліджень / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко [Ред. : В. М. Бойко, Л. А. Чабак]. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2010. – 72 с.
5. Ван Гог В. Письма / В. Ван Гог. – Л.-М. : Искусство, 1966. – 604 с. + 48 цв. илл.
6. Осташко Н. Гуманістична спрямованість літературного твору як джерело його художності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 / Н. Ю. Осташко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
7. Дудченко В. Ніжинський педагогічний інститут у 1930–40-х рр. : спогади / В. С. Дудченко // Література та культура Полісся : збірник наукових праць. – Вип. 63 : Історико-культурний простір та його наповненість окремими явищами / Відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2011. – С. 271–284.

REFERENCES

1. Duz, I. (1971), *Hymn Ludyni* [Hymn for person], Mayak, Odessa, Ukraine.
2. Hundorova, T. (2008), *Kitch i Literatura. Travestii* [Kitsch and Literature. Travesies], Fakt, Kyiv, Ukraine.
3. Gomon, L. (1971), *Liudy* [People], Maiak, Odessa, Ukraine.
4. Samoilenko, G. and Samoilenko, O. (2010), *Nizhyn – Evropeiske misto* [Nizhin – the European city], Siverskii institute rehionalnih doslidzen, edited by Boiko, V.M. and Chabak, L. A., Lozovii, V. M., Chernigov, Ukraine.
5. Van Hog, V. (1966), *Pisma* [Letters], Moscow, Russia.
6. Ostashko, N. (2004), “Humanic orientation of literature work as a source of its artisty”, Thesis abstract for Cand. Sc.(Phyology), 10.01.06, Kirovograd Volodymir Vinnichenko National Pedagogical University, Kirovograd, Ukraine.
7. Dudchenko, V. (2011), “Nizhin Pedagogical Institute in 1930–40-th years. Memories”, Literature and culture of Polesye : Collected works of Nizhyn M. Gogol State Pedagogical University, no. 63, Nizhyn, Ukraine, pp. 271–284.